

Antioch in Arabic Literature in the Context of City Poems

Şehir Şiirleri Bağlamında Arap Edebiyatında Antakya¹

Yakup GÖÇEMEN

ORCID: 0000-0003-2778-1401

Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İslamî İlimler Fakültesi, Kilis/Türkiye,
yakupgocemen@kilis.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 07.11.2021 Düzeltme/Revised:15.11.2021 Kabul/Accepted:16.11.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Göçemen, Y. (2021). Şehir Şiirleri Bağlamında Arap Edebiyatında Antakya. Antakiyat, 4(2), 263-288

Öz

Anadolu, tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Tarihin çeşitli dönemlerinde Anadolu'da hüküm süren medeniyetlerde bazı şehirlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Antikçağ'dan günümüze kadar Akdeniz'in Doğu kıyılarında yer alan ve farklı medeniyet ve kültürlerin bir arada yaşadığı önemli bir yerleşim birimi olan Antakya, gerek çeşitli inançların yaşandığı bir coğrafya olması gerekse âdeta bir mozaik andıran etnik çeşitliliğiyle yüzyıllar boyunca Anadolu'nun sembol şehirlerinden biri olmuştur. Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh komutasındaki İslâm kuvvetleri tarafından kuşatıldığı 636 yılından itibaren Müslümanların ve Arapların dikkatlerini çeken bir yerleşim birimi haline gelen Antakya, sırasıyla Emevîler, Abbâsîler, Tolunoğulları, İhşîdîler, Hamdânîler, Selçuklular ve Memlûklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Anadolu topraklarının en güneyinde yer alan şehir, Memlûklerden önce bir süre Haçlılara boyun eğse de tarih boyunca Arapların ve Müslümanların ilgi odağı olmayı başarmıştır. Tarihsel döngü içinde farklı güçler arasında el değiştiren Antakya, başta şiir olmak üzere Arap edebiyatının farklı türlerine konu olmuştur. Arap edebiyatı kaynaklarında yer alan söz konusu şiirlerin incelenmesi sonucunda bunların büyük bir bölümünün Antakya'nın muhtelif yönlerini tasvîr ettiği, bir kısmının da çeşitli gerekçe ve vesilelerle şehri övdüğü veya yerdiği görülmüştür. Ayrıca Antakya'dan bahseden beyitler içeren şiirlerin sadece şehrin İslâm Devleti hâkimiyeti altına girdikten sonraki sürece ait olmadığı, aksine İslâm öncesi dönemde yaşamış İmruu'l-Kays ve Züheyr b. Ebî Sülmâ gibi şairlerin şiirlerinde de yer aldığı anlaşılmıştır. İslâmî dönemde el-Buhturî, İbn Hayyûs, Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî, İbnu'l-Kayserânî, el-Kâsım b. Dâvûd et-Tarsûsî, Abdurrahîm el-Bur'î ve Nizâr Kabbânî gibi şairler, Antakya'ya dair tasavvurlarını methiye, hiciv, mersiye veya tasvîr şiirlerine yansıtmışlardır. Ancak Arap edebiyatında Antakya'yı en yoğun biçimde ele alan edebî ürünün, İbnu'l-Verdî'nin "el-Makâmetu'l-Antâkiyye" adını verdiği eser olduğu özellikle belirtilmelidir. Şairin Antakya hakkındaki izlenimlerinin, şehri ziyaret eden hayalî bir hikâyeci

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2021 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

karakterle şehirde yaşayan başka hayalî bir kahraman arasında geçen diyalog üzerinden aktarıldığı bu makâme, Antakya'yı eşsiz bir şehir olarak tasvîr eden beyitler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belâğatı, Arap Şiiri, Tasvîr, Methiye, Hiciv, Antakya.

GİRİŞ

Şiir, Arapların İslâm öncesi hayatlarından geriye kalan en büyük sanat eseri kabul edildiği gibi tarihleri, gelenek-görenekleri, dilleri, kültürleri, inançları, kısaca hayatları boyunca edindikleri bilgi ve deneyimlerinin tümünü içeren eşsiz bir değer olarak görülmüştür.² Bu yönüyle “*Arapların divanı, hikmet hazinesi, edebiyat ve ilim arşivi*” olarak nitelenen şiir,³ Arapların manevî birikimlerini muhafaza ederek sonraki nesillere aktarılmasında önemli rol üstlenmiştir. Ancak Arap şiirinin işlevini bununla sınırlı tutmak mümkün değildir. Zira Arap şiiri, kültürel hafıza işlevi gören arşivsel yönüne ek olarak Arap coğrafyasında yer alan yerleşim birimleri hakkında aktardığı bilgilerle tarihî vesika işlevi görmüştür. Kavramsal düzlemde ele alındığında kültür, insan ve mekân olgularıyla doğrudan bağlantılı olduğu görülen şehir, çeşitli vesilelerle Arap şiirinde kendine yer bulmuştur. Açıkçası Arap şiirinin şehirle kurduğu bağlantının temellerini Câhiliye dönemi şairlerinin mekânla kurdukları ilişkiye ve bu ilişkinin klasik Arap şiirine yansımalarına kadar götürmek mümkündür. Nitekim klasik Arap kasidesinin ayrılmaz bir parçası olan “*el-vukûf ‘ala’l-atlâl*”, şair-mekân ilişkisinin en net tezâhürüdür. İslâm Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle birlikte hayatın kırsaldan şehre doğru kaydığı, toplumdaki tüm bireyler gibi şairlerin de şehirlere aşinalık kazandıkları, Câhiliye şairinin ıssız çöllerde sevgilinin yaşadığı mekâna gösterdiği ilgiyi şehirlere yönelttikleri görülmüştür. Bu nedenle içinde buldukları şartlar ve karşılaştıkları olaylara paralel olarak şehirlere methiyeler, hicivler, mersiyeler veya duydukları hasreti dile getiren özlem dolu şiirler yazmışlardır.⁴ Betimleyici ve samimi bir yaklaşımla dizelere dökülen izlenimler; şehirlerin kültürüne, tarihine ve tarihsel süreçteki bir zaman dilimine kaynak olarak görülebilecek *şehir şiirlerini* veya bir başka ifadeyle *şehirler üzerine yazılmış şiirleri* oluşturmuştur. Şairler, övgüye layık gördükleri şehirlere methederken tasvîrlere ağırlık vererek genel olarak şehre özgü doğal güzellikler, mimarî eserler, şehirde meydana gelen önemli olaylar ve orada yaşayan insanlardan oluşan dört ana motif üzerine yoğunlaşmışlardır.⁵ Buna karşın bazı şairlerin bir şehirden hoşlanmama, zarar ve eziyet gördüğü şehir halkından hoşnut olmama, doğasından veya coğrafi konumundan rahatsızlık duyma, şehirden umduğunu bulamama ya da şehirden sürgün edilme gibi bir takım olumsuz gerekçelerden yola çıkarak yaşadıkları veya bir vesileyle ilişki kurdukları şehri

² Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 10-11.

³ Şihâbüddîn b. Muhammed b. ‘Abdirabbih, *el-‘Ikdu’l-Ferid* (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1983), 7/7; el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn el-Kitâbe ve’s-Şi’r*, (Beirut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 1986), 138; el-Kayrevânî, *el-‘Umde fi Mehâsini’s-Şi’ri ve Âdâbih* (Beirut: Dâru’l-Cil, 1981), 1/30.

⁴ Hanân Bûmâlî, “Dilâletu’l-Medîne fi Şi’ri Bulend el-Haydarî”, *Mecelletu İşkâlât* 6/3 (2017), 116.

⁵ Vanço Boşkov, “Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 1/12 (1980), 69-70.

yerdikleri görülmüştür. Şehir hicivlerinin ilk örneklerinden sayılan şair en-Necâşî el-Hârisî'nin (ö. 40/661) Kûfe'yi ve Kûfelileri yediği şiiri, Abbasî Halifesi el-Mu'tasım'a (ö. 227/842) öfkelenen Di'bil el-Huzâ'î'nin (ö. 246/860) hem Bağdat'ı hem de el-Mu'tasım'ın kurduğu Sâmerâ şehri hicvettiği şiiri ve beklentilerinin karşılanmaması üzerine Abbasîlere duyduğu öfkelerini Bağdat'a hiciv olarak yansıtan İbnu'r-Rûmî'nin (ö. 283/896) şiiri, bu türün meşhur örnekleri arasında gösterilebilir.⁶ Genel kanaate göre Abbasî Devleti'nin ilk döneminde ortaya çıkan şehir mersiyeleri ise siyasî istikrarsızlıklar ve anlaşmazlıklardan kaynaklanan çatışma ve savaşlar sonucunda şehirlerin yaşadığı tahribat, uğradığı yıkım ve maruz kaldığı yağma gibi trajedik olayları dokunaklı bir üslupla ele almıştır. 'Amr b. Abdilmelik el-'Itrî el-Varrâk (ö. 200/815) ve Ebû Ya'kûb İshâk el-Hureymî'nin (ö. 214/829) Bağdat'a gözyaşı döktükleri mersiye, İbnu'r-Rûmî'nin Basra'nın yakılıp yıkılması ve yağmalanması üzerine yazdığı mersiye ve Ebu'l-Bekâ er-Rundî'nin (ö. 688/1284) Endülüs'ün kaybedilmesinden duyduğu derin hüznü dile getirdiği mersiye, türün en etkili örnekleri arasında kabul edilmektedir.⁷ Arap şiirinde örneklerine çokça rastladığımız şehirlere yönelik methiye, hiciv ve mersiyeler, insanın mekânla kurduğu ontolojik bağın en güçlü göstergelerindedir.

Arap şairlerin farklı şiir türleriyle ilgi gösterdikleri şehirlerden birisi de Antakya'dır. Doğrusu İslâm Devleti'nin en meşhur sınır kentlerinden sayılan Antakya, gerek İslâm topraklarına katılmadan önceki ayrıcalıklı konumu gerekse Arap-İslâm tarihinde bazı olaylardaki etkin rolüne bağlı olarak devletin siyasî, ekonomik ve düşünsel yönlerine sağladığı destek nedeniyle tarihçilerin olduğu kadar Arap şairlerin de büyük ilgisine mazhar olmuş bir şehirdir.⁸ Arap edebiyatında çeşitli yönleriyle yer alan Antakya'nın zikredildiği şiirler, bir taraftan Arap şairlerin mekânla kurdukları bağı açıkça ortaya koyarken diğer taraftan şairlerin toplumun duygu ve düşünce yapısını temsil eden kişiler olmaları nedeniyle bu tarihî şehrin Arap-İslâm toplumundaki yeri ve öneminin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Arap şiirinde Antakya'ya dair yansımaları geçmeden önce şehrin tarihsel, ilmî, dinî ve kültürel yönlerine ışık tutacak kısa bir bilgilendirme yapmak yararlı olacaktır.

1. Antakya Tarihine Kısa Bir Bakış

Habîbunneccâr Dağ'ının (Silpius) eteklerinde yer alan ve günümüzde Hatay'ın merkez ilçesi olan Antakya; sahip olduğu stratejik konumu, dinî önemi, Kudüs, İskenderiye ve Roma gibi dünya tarihine yön veren medeniyet merkezlerinden biri kabul edilmesi nedeniyle tarih boyunca çeşitli milletlerin ve devletlerin dikkatlerini

⁶ M. Faruk Toprak, "Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Mayıs 2001), 7.

⁷ Şehir mersiyeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yakup Göçemen, "Câhiliyeden Endülüs'ün Yıkılışına Kadar Arap Edebiyatında Şehir Mersiyeleri", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020/1), 277-320.

⁸ et-Tâî, "Antakya Medînetu'l-'Avâsım fi'l-Karneyn es-Sâlis ve'r-Râbi' li'l-Hicre – et-Tâsi' ve'l-'Âşir li'l-Milâd", *Mecelleu Âdâbi'r-Râfideyn* 2/60 (2011), 418.

çekmeyi başarmış bir şehirdir.⁹ Antakya, Makedonya Kralı Büyük İskender'in MÖ 323 yılında vefatı üzerine imparatorluk yönetimi ve topraklarının paylaşılması sonrasında Büyük İskender'in komutanlarından I. Selevkos tarafından MÖ 300 yılında kurulmuştur. I. Selevkos, babası Antiochos'a ithafen şehre Antiochia adını vermiştir.¹⁰ I. Selevkos'un vefatından sonra halefleri tarafından Selevki Devleti'nin başkenti yapılan Antiochia, günümüzde şehri ortadan ikiye ayıran Asi Nehri'nin sol tarafında Habîbunneccâr Dağı'yla nehir arasındaki alanda yer almıştır.¹¹ Bu süreçte büyük gelişim göstererek dönemin önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biri haline gelen Antakya, MÖ 64 yılında Roma İmparatoru Pompei tarafından Roma İmparatorluğu'na katılmıştır.¹² Kudüs dışında Hristiyanlığın görüldüğü ilk şehir olması nedeniyle Hristiyanlar tarafından "Allah'ın şehri, Kralın şehri, Şehirlerin anası"¹³ ve "Doğunun güzel tacı, Doğunun en harika şehri"¹⁴ gibi lakaplarla anılmıştır. Dahası İncil'de Hristiyanlığa inananlara ilk defa Hristiyan adının Antakya'da verildiği zikredilmiştir.¹⁵ Şehir, 256-260 yıllarında Sasanîlerin işgaline uğramış, boşaltılarak halkı İran'a sürgün edilmiştir. Sonraki süreçte Bizanslıların hâkimiyetine giren Antakya, Bizanslıların İran'a düzenledikleri seferler için bir üs işlevi görmüştür. 525-628 yılları arasında pek çok kez yangın ve deprem gibi afetlerin yanında İranlıların işgaline maruz kalmış ve 628 yılında şehir bir kez daha boşaltılmıştır. İranlılardan sonra yeniden Bizans hâkimiyetine giren şehir, 636 yılında Bizanslıların İslâm orduları karşısında bozguna uğradığı Yermük Savaşı sonrasında Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh komutasındaki İslâm güçlerince kuşatılmış ve cizye ödeme karşılığında İslâm Devleti'nin egemenliğine girmiştir.¹⁶ Üç asırdan daha uzun bir süre boyunca Müslümanların hâkimiyetinde kalan şehir, 969 yılında Bizans İmparatoru Nikephoros II. Phokas tarafından Hamdânîlerin elinden alınmıştır. Şehir, 1084 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah komutasında kısa bir süre kadar Selçukluların eline geçse de 1098 yılında I. Haçlı Seferi'nde Haçlılar tarafından işgal edilmiştir.¹⁷ 1268 yılında Memlük Sultanı Baybars'ın şehirdeki Haçlı hâkimiyetine son vermesiyle yeniden İslâm topraklarına katılmıştır. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi esnasında Osmanlı topraklarına katılan Antakya, I. Dünya Savaşı sonunda İngilizler tarafından işgal edildikten sonra Fransız yönetimine geçmiştir. 1937'de kurulan Hatay Devleti'nin 23

⁹ Philip Hitti, *Târîhu Sûriye ve Lübnân ve Filistîn*, çev. George Haddâd, Abdulkerîm Râfik (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1957), 1/335; Gürkan Bahadır, "Kuruluşundan IV. Yüzyıla Kadar Antakya", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (2010), 350.

¹⁰ el-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, thk. S. Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1976), 1/82-5.

¹¹ Halil Sahillioğlu, "Antakya", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay. 1991), 2/228.

¹² Sahillioğlu, "Antakya", 2/229; Bahadır, "Kuruluşundan IV. Yüzyıla Kadar Antakya", 354.

¹³ İbnu'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb*, 1/82; Sahillioğlu, "Antakya", 2/229.

¹⁴ Bûlus (Pavlus) en-Nu'mân, *Mahattât Mârûniyye Min Târîhi Lubnân* (Ghosta: Deyr Seyyideti'n-Nasr, 1998), 108.

¹⁵ Acts of the Apostles (Elçilerin İşleri), 11/26; el-Himyefî, *er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Ektâr*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Muessesetu Nâsır li's-Sekâfe, 1980), 38.

¹⁶ el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân* (Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 148; İbnu'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb*, 1/583; Sahillioğlu, "Antakya", 2/229-230.

¹⁷ İbnu'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb*, 1/82; Özlem Genç, Harun Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", *Studies of The Ottoman Domain* 6/10 (Şubat 2016), 61-62.

Temmuz 1939 tarihinde anavatana katılmasıyla Antakya Türkiye'nin bir parçası olmuştur.¹⁸

Coğrafi olarak doğu ve batı arasındaki bağlantı yollarında yer alması nedeniyle ticârî ve stratejik açıdan ayrıcalıklı bir merkez olmasının yanında tarihî ve dinî önemi sebebiyle bölgeyi ilgilendiren gelişmelerin merkezinde yer alan Antakya, gerek İslâm öncesi gerekse sonrasında bir ilim, düşünce ve kültür merkezi olmayı başarmıştır. Nitekim M.S. II. yüzyılın sonlarına doğru kadîm geleneğe sahip bu şehirde, Hristiyan din adamlarının bir araya gelerek dinî konuları müzakere ettikleri ve Yunancadan Süryaniceye tercüme faaliyetlerinde buldukları okul niteliğinde bir Yakûbî dinî cemiyetinin bulunduğu yönünde bilgiler mevcuttur. Bunun yanında monoteist Hristiyanlığın önemli bir kolu sayılan Aryüşçülük açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olan ve Antakyalı Lucian (ö. 312) tarafından kurulan Antakya Okulu'na ek olarak İskenderiye Okulu'nun felsefî düşüncelerine ve doktriner açıklamalarına karşı koyabilmek amacıyla Aristoteles'in diyalektik mantık anlayışını benimseyen Antakya Felsefe Okulu adıyla anılan iki okulun teşekkül ettiği belirtilmiştir. İnanç açısından ise Antakya'nın Hz. İsa'nın havarileri tarafından yürütülen tebliğ faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı şehirler arasında ilk sıralarda yer aldığı ifade edilmiştir. Bu nedenle Antakya, ilk kiliselerin veya ilk Hristiyan cemaatlerinin oluştuğu yer olarak tanınmıştır.¹⁹

İslâm topraklarına katıldıktan sonra da Antakya'nın ilmî, fikrî ve kültürel alanlardaki cazibe merkezi olma niteliğini sürdürdüğü görülmektedir. Zira kaynaklarda adları Antakya'yla anılan isimlerin yoğunluğuna bakıldığında, hayatlarını dil ve din ilimlerinin yanında tıp, matematik, mantık, astronomi vb. pozitif bilimlere adanmış pek çok ismin şehre uğrayarak bölgenin ilmî hüviyetinden yararlandıkları veya şehrin ilmî ve fikrî karakterine katkı sağladıkları anlaşılmaktadır. Bu anlamda matematik ve tıp alanında Ebu'l-Ferec Yahyâ b. Sa'îd ve Ebu'l-Kâsım Alî b. Ahmed el-Antâkî (ö. 376/986),²⁰ dil âlimi Alî b. Muhammed b. Ebi'l-Fehm et-Tenûhî (ö. 342/953),²¹ Ebu'l-Kâsım el-Antâkî lakaplı şair Ahmed b. el-Huseyn b. Alî (ö. 351/962),²² Ebû Hâmid el-Antâkî lakaplı şair Ahmed b. Muhammed,²³ hadisle ilgilenen Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Eyyûb el-Antâkî (ö. 180/796),²⁴ İshâk b. Ebî Abdirrahmân Ebî Ya'kûb el-Antâkî (ö. 237/851),²⁵ Ebu'l-Hasan Ahmed b. İbrâhîm el-

¹⁸ Sahillioğlu, "Antakya", 2/230-232.

¹⁹ Musa K. Arıcan, "Antakya Felsefe Okulu", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 23/3 (2012), 101-104.

²⁰ Ebu'-Abbâs Ahmed b. Ebi'l-Usaybi'a, *'Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibbâ*, thk. N. Rıdâ (Beyrut: Dâr Mektebeti'l-Hayât, ts.), 323; eş-Şehrezûrî, *Târîhu'l-Hukemâ Nuzhetu'l-Ervâh ve Ravdatu'l-Efrâh*, thk. Ebû Şuveyrib (Trablus: Cem'iyetu'd-Da'veti'l-İslâmiyye el-'Âlemiyye, 1988), 362.

²¹ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'n-Nahviyyîn ve'n-Nuhât* (Kahire, 1964), 2/187.

²² İbnu'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb*, 2/691.

²³ es-Se'âlibî, *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Asr*, thk. Muhammed M. Abdulhamîd (Kahire: Matba'atu'l-Hicâzî, 1947), 1/310.

²⁴ İbnu'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb*, 8/3815.

²⁵ İbnu'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb*, 3/1201.

Esedî (ö. 284/897),²⁶ kıraat ilminde “imâm” payesine layık görülen Ahmed b. Ya’kûb et-Tâyib (ö. 340/951),²⁷ tefsir ilminde Ebû Alî el-Antâkî lakaplı el-Hasan b. Süleymân b. el-Hayr (ö. 399/1008),²⁸ fıkıh ilminde Ebu’l-Velîd el-Antâkî lakaplı Ahmed b. el-Velîd b. Muhammed (ö. 256/869)²⁹ ve el-Abbâs b. Ahmed b. Muhammed (ö. 373/983),³⁰ şehirdeki ilmî faaliyetlerden yararlanmak üzere Antakya’ya gelen veya burada yetişen âlimler arasında sayılabilir.

Antakya’nın tarihî, dinî, ilmî, kültürel, coğrafi ve stratejik özellikleri, şehrin farklı milletler arasındaki üstünlük mücadelesinin odağında yer almasına ve tanınırlığının artmasına vesile olmuştur. Tarih boyunca çeşitli güçler arasında defalarca el değiştiren şehir, bu rekabetin doğal bir yansıması olarak kendine özgü bir sosyal doku kazanmıştır. Özellikle şehrin İslâm Devleti’nin hâkimiyetine girmesinden sonra Antakya’da yaşayan Arap ve Müslüman nüfusunda artış yaşanmıştır. Antakya’nın fethinden sonra Halife Ömer b. el-Hattâb’ın Ebû ‘Ubeyde b. el-Cerrâh’a şehre Müslümanların yerleştirilmesi yönünde emir vermesi,³¹ şehrin demografik yapısında Müslümanlar lehine oluşan değişikliğin devletin resmî politikası olarak gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Arap ve Müslüman şairlerin şehre olan ilgileri, Müslüman nüfusundaki artışa ve şehrin şöhretinin farklı diyarlarda yayılmasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim şehre gösterilen ilgi, şairlerin beyitlerinde somutlaşarak hayat bulmuştur. Antakya’nın zikredildiği şiirler kaleme alındığı dönemde, şehrin sosyal, kültürel ve tarihî yönlerine ışık tutacak bilgiler içermektedir. Dolayısıyla Arap şairlerin Antakya’ya gösterdikleri ilginin tezâhürü olan beyitlerin incelenmesi, Araplardaki Antakya tasavvurunun daha net bir şekilde algılanmasına katkı sunacaktır.

2. Arap Şairlerin Dizelerinde Antakya

Şehirlerin çeşitli yönleriyle Arap şiirine konu olduğu bilinmektedir. Şehirlerin veya sakinlerinin olumsuz yönlerinin ele alınmasıyla şehir hicivleri, olumlu yönlerinden övgüyle bahsedilmesiyle şehir methiyeleri, doğal ve mimarî güzelliklerinin betimlenmesiyle şehir tasvirleri ve şehrin başına gelen felaketlerin işlenmesiyle de şehir mersiyeleri ortaya çıkmıştır. Şehirleri konu edinen şiirler, kurgulandığı ana temaya ek olarak şehrin tarihî, sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerine ışık tutan doğrudan veya dolaylı bilgiler içermektedir. Nitekim Antakya şehrinin Arapların hafızasında nasıl yer ettiğinin anlaşılması hedefiyle Arap şiirine bakıldığında, şiirin klasik dönemi kabul edilen Câhiliye döneminde yaşamış önemli şairlerin beyitlerinde şehre dair izlerin yer aldığı görülmektedir. Arap şiirinin klasik kaynakları incelendiğinde Antakya’yı beyitlerinde zikreden ilk şairin İmru’l-Kays (y.ö.

²⁶ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Tehzîbu’l-Tehzîb* (Beyrût: Dâr İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1993), 1/9.

²⁷ İbnu’l-‘Adîm, *Buğyetu’l-Taleb*, 3/1251.

²⁸ İbnu’l-‘Adîm, *Buğyetu’l-Taleb*, 5/2374.

²⁹ İbnu’l-‘Adîm, *Buğyetu’l-Taleb*, 3/1189.

³⁰ İbnu’l-‘Adîm, *Buğyetu’l-Taleb*, 5/2308.

³¹ İbnu’l-‘Adîm, *Buğyetu’l-Taleb*, 1/583.

540) olduğunu ifade etmek mümkündür. Şair, bir kasidesinin nesîb bölümünde Antakya'dan şu şekilde bahsetmektedir (Tavîl):³²

تَبَصَّرَ خَلِيلِي هَلْ تَرَى مِنْ ظَعَائِنِ   سَوَالِكَ نَقَبَا بَيْنَ حَزْمِي شَعْبَعِبِ
عَلُونِ بِأَنْطَايِيَّةِ فَوْقَ عَقْمَةِ   كَجْرَمَةِ نَخْلٍ أَوْ كَجَنَّةِ يَثْرِبِ

“Dostum bir bak bakalım görebilecek misin (mahfedeki) kadınları? Şa’ab’ab pınarını kuşatan engebeli patikalarda yol alanları.

O kadınlar belirdiler mahfenin üzerinde, kıpkırmızı hurma salkımları veya Medine bahçeleri gibi desenli Antakya’da yapılmış kıyafetleriyle.”

Şair, mahfedeki kadınların güzelliklerini ve etkileyiciliklerini tasvir ederken Antakya’da üretilmiş giysilere bürünmüş olmalarını ön plana çıkarmaktadır. İmruu’l-Kays bu tasviriyi dolaylı olarak giysilerin kalitesine ve ayrıcalığına işaret etmektedir. Zira Arapların genel kabulüne göre Şâm tarafından gelen her şeye ayrıcalığı ve özelliğine binaen “Antakyalı” anlamına gelen “Antâkî” dedikleri rivayet edilmektedir.³³ Buna göre İmruu’l-Kays’ın yukarıdaki beytinde geçen “Antakya’da üretilmiş kıyafetler” ifadesiyle bu şehre nispet edilen kıyafetlerin ayrıcalıklı bir kaliteye sahip olduğu ve bu hususun da şehre yapılan bir tür methiye olarak algılandığı ifade edilebilir. Söz konusu ifadelerin aynısı Züheyr b. Ebî Sulmâ’ya (y.ö. 609) nispet edilen aşağıdaki beyitte de karşımıza çıkmaktadır (Tavîl):³⁴

عَلُونِ بِأَنْطَايِيَّةِ فَوْقَ عَقْمَةِ   وَرَادِ حَوَاشِيهَا مُشَاكِهِةَ الدَّمِ

“O kadınlar belirdiler mahfenin üzerinde, her bir tarafı kan kırmızı renkle bezeli Antakya’da yapılmış kıyafetleriyle.”

Arap şiirinin zirvesinde yer alan seçkin kaside koleksiyonunu ifade eden muallaka şairlerinden olan İmruu’l-Kays ve Züheyr b. Ebî Sulmâ’nın, alımlı kadınların giysilerinin kalitesini belirtmek için bu kıyafetleri Antakya’ya nispet etmeleri, bu kanaatin toplumda kabul görmüş yaygın bir anlayış olduğunun işareti olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bir yere nispet edilen ürünün övgü bağlamında kullanılmasının, dolaylı bir şekilde nispet edildiği yerin de övülmesi anlamına geleceği ortadadır.

Abbâsî döneminin en önemli şairlerinden olan ve adı Arap şiirinde tasvirle özdeşleşen el-Buhturî’nin (ö. 284/897) şiirleri de Antakya kelimesinin geçtiği beyitler içermektedir. Saray, bahçe, havuz vb. mimarî eserlerin yanı sıra doğadaki unsurların tasvirinde ayrıcalıklı bir yeteneğe sahip olduğu belirtilen şairin en gözde

³² İmruu’l-Kays b. Hucr, *Dîvânu İmrii’l-Kays*, thk. M. İbrâhîm (Kahire: Dâru’l-Ma’ârif, 1984), 43.

³³ el-Bekrî, *Mu’cemu Mâ İsta’ceme Min Esmâi’l-Bilâdi ve’l-Mevâdi* (Beyrut: ‘Âlemu’l-Kutub, 1984), 1/200; el-Himyerî, *er-Ravdu’l-Mi’târ*, 38-39; et-Tebrîzî, *Şerhu’l-Kasâidi’l-‘Aşr* (Kahire: el-Matba’atu’l-Munîriyye, 1933), 107.

³⁴ et-Tebrîzî, *Şerhu’l-Kasâidi’l-‘Aşr*, 107; eş-Şenkîti, *el-Mu’allakâtu’l-‘Aşr ve Ahbâru Şu’arâihâ* (Kahire: Dâru’n-Nasr li’t-Tıbbâ’ati ve’n-Neşr, ts.), 89.

tasvirlerinden birisi de Kistrâ'nın sarayını betimlediği eşsiz şiiridir.³⁵ Şair, Antakya Kralı ile Kistrâ Anûşîrvân arasında 540 yılında gerçekleşen savaşı canlandıran, Kistrâ'nın sarayının duvarında gördüğü tabloyu vafederken Antakya'yı şu şekilde zikretmektedir (Hafîf):³⁶

وَإِذَا مَا رَأَيْتَ صُورَةَ أَنْطَا   كَيْفَ ارْتَعَتَ بَيْنَ رُومٍ وَفَرَسِ
وَالْمَنَايَا مَوَائِلَ وَأَنْوَشِرْ   وَأَنْ يُزْجِي الصُّفُوفَ تَحْتَ الدَّرَفْسِ

“Rûm ve Persler arasındaki savaşı anlatan Antakya resmini gördüğünde ürperirsin.

Ölüm kol gezmektedir meydanda, Anûşîrvân (ordusunun) saflarını yönetirken sancak altında.”

el-Buhturî'nin Antakya'yı zikrettiği bu şiiri her ne kadar şehir hakkında net bir bilgi içermese de Rumlarla Persler arasında Antakya'da meydana gelen bir savaş öncesinde Farslar tarafından şehre uygulanan kuşatmayı tasvir etmesi nedeniyle önemli bir tarihsel olayı kayıt altına alan tarihî bir belge niteliğindedir.

Fatimîler dönemi şairlerinin şiirleri incelendiğinde Antakya'nın dönemin önde gelen methiye şairlerinden biri sayılan İbn Hayyûs'un (ö. 473/1081) şiirlerinde pek çok kez zikredildiği görülmektedir.³⁷ İbn Hayyûs Antakya'yı şiirlerinin odağına yerleştirmemekle birlikte söz konusu şiirlerinde şehrin adını doğrudan anmaktadır. Şiir söyleyerek geçirdiği hayatının on üç yılını Fâtîmî Halifesi Zâhir Lii'zâzi Dînillâh (ö. 428/1036) tarafından Şam diyarındaki isyanları bastırmakla görevlendirilen Şam Valisi Anûştekin ed-Dizberî'yi (ö.434/1042) methetmeye vakfeden şair,³⁸ Anûştekin'in Rumlara karşı kazandığı zaferleri övme bağlamında methiyesini güçlendirmek adına Antakya'yı bir araç olarak kullanmaktadır. Şair, Anûştekin'in komutası altındaki askerlerin Antakya dahil Şam bölgesindeki Rumlara ölüm saçtığını, öldürülen düşman askerlerinin çokluğu nedeniyle Antakya'da çok fazla çocuğun yetim kaldığını, Anûştekin'in birliklerinin kararlı bir şekilde yoluna devam ettiğini, Domestikos lakabıyla anılan Rum ordusu komutanının savaşmaktan sakınarak askerleriyle birlikte kalelerinde gizlenmelerinin kendi menfaatlerine olacağını belirtmektedir (Kâmil):³⁹

بَنَّتْ سَرَائِيكَ الْخُتُوفَ وَأَكْثَرَتْ   فِي أَرْضِ أَنْطَايَةَ الْأَيْتَامَا
وَمَضَتْ مُصَمَّمَةً وَإِنْ لَمْ تَنْتَهَا   ضَرَبَتْ عَلَى شَاطِيِ الْخَلِيْجِ حِيَامَا

³⁵ el-'Askerî, *Dîvânu'l-Me'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 2/63; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsî es-Sâni* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973), 295.

³⁶ el-Buhturî, *Dîvânu'l-Buhturî*, thk. es-Sayrafî (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973), 2/1156.

³⁷ Ebü'l-Fityân Muhammed b. Sultân b. Muhammed b. Hayyûs, *Dîvânu İbni Hayyûs*, thk. Halîl Merdem Bek (Şam: el-Matba'atu'l-Hâşimiyye, 1951), 1/130, 2/412, 2/512, 2/615.

³⁸ Musa Yıldız, “İbn Hayyûs”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay. 1999), 20/39.

³⁹ İbn Hayyûs, *Dîvânu İbni Hayyûs*, 2/589.

وَلْيَأْزِمِ الْحِصْنَ الدُّمُسْتُقُ مَحْجَمًا   عَنْ حَرْبِهَا فَسَيَحْمَدُ الْإِحْجَامَا
لَوْ فَارَقَ الْجُدْرَانَ أَصْبَحَ جَمْعُهُ   مَا بَيْنَ مَنْحَطِ الْوَشِيحِ حُطَامَا

“Birliklerin ölüm saçtı, Antakya diyarında pek çok yetim bıraktı.

Azimle ilerledi ve sen vazgeçirmeseydin o birlikleri, körfez sahiline dikerlerdi dinlenecekleri çadırları.

Domestikos o birliklere karşı savaşmaktan sakınarak dursun kale(sin)de, zira şükredecektir savaşmayıp geri çekildiğine.

Ordusu kale duvarlarından ayrılırsa, darmadağın olur parçalanarak döner enkaza.”

Beyitler her ne kadar Antakya’ya dair net bilgiler içermese de şehrin içinde bulunduğu tarihî olayları açıklaması ve Antakya’nın bölge üzerinde hâkimiyet mücadelesi veren güçler arasındaki askerî mücadelenin özellikle de savaşların odağında yer aldığını göstermesi açısından önemlidir.

Filozof şair Ebu’l-‘Alâ’ el-Ma’arrî’nin (ö. 449/1057) şiirlerinde ise Antakya’nın sosyal hayatına ve ahlakî yönüne dair fikir veren beyitlerle karşılaşmaktadır. Bu beyitlerde şair, takvâ sahibi kişileri Antakya’ya gitmemeleri yönünde uyarılmaktadır. Dinî bütün kimselere yönelttiği bu uyarıyı gerekçelendiren şair, şehirde içki, zina ve eğlence gibi dinî ve ahlakî değerlere aykırılıkları zikretmek suretiyle Antakya’nın olumsuz yanlarını ön plana çıkarmaktadır. Şairin aşağıdaki beyitleri, Antakya’nın ve çoğunluğu Rumlardan olduğu belirtilen şehirde yaşayan insanların ahlakî değerler üzerinden hicvedilmesi şeklinde değerlendirilebilir (Basît):⁴⁰

لَا يُنْزِلَنَّ بِأَنْطَاكِيَّةٍ وَرِعْ   كَمْ حَآلَ الدِّينِ عَقَدَ لِلزَّنَائِيرِ
بِهَا مُدَامَ كَدُوبِ التَّبْرِ تَمْزُجُهُ   لِلشَّارِبِينَ وَجُوءَ كَالِذَّنَائِيرِ
بِيضُ لَوَاسِئِ دِيْبَاجٍ حَمَدَتْ لَهَا   سُودَ الْإِمَاءِ وَشَعْرِي الصَّنَائِيرِ

“Antakya’ya asla gitmesin hiçbir takva sahibi, zunnârın (uçkurun) düğümü dine ne çok dine halel getirdi.

Orada eritilmiş saf altın eritir gibi bir şarap vardır, içenlere o şarabı altın para gibi parlak yüzlü (cariye)ler karıştırır.

Bembeyaz tenli güzel yüzlü saf ipek giyinmiş o kadınlara, (iffetli) siyah cariyeleri ve saçları benim saçlarım gibi kıvrıkcık olan hatunları tercih ettim.”

el-Ma’arrî, sosyolojik yapısı itibarıyla şehirde dinî yaşantının zayıf olduğunu çağrıştıran ifadeler kullanarak dinî hassasiyetlere sahip kişileri Antakya’ya gitme noktasında uyarılmaktadır. Ancak Abbâsî Devleti’nde toplumun yapısı

⁴⁰ el-Ma’arrî, *el-Luzûmiyyât*, thk. Emîn A. el-Hâncî (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1924), 1/392.

düşünüldüğünde bu ahlakî problemin sadece Antakya'ya indirgenmesi adaletten uzak bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu nedenle mesele daha kapsamlı bir bakış açısıyla ele alınarak esasen bu şiirin sadece Antakya'nın durumunu tasvir etmediğine işaret edilmelidir. Zira fikir ve yaşam özgürlüğüne ek olarak refah düzeyinin artması sonucunda toplumda görülen ahlakî çözümlenin zirveye ulaştığı bir süreç olarak nitelenen Abbâsîler döneminde şehirlerin ve toplumun içinde bulunduğu genel durumu yansıtan bir örnek olarak görülebileceği belirtilmelidir.

Medeniyet tarihinin en eski şehirlerinden birisi olan Antakya, tarih boyunca pek çok savaşa şahit olmuş ve bu savaşlar neticesinde çeşitli milletler arasında defalarca el değiştirmiştir. Şehrin kaderini etkileyen bu önemli olaylar, Arap şairlerin şiirlerinde gür bir şekilde yankılanmıştır. Nitekim şehrin 477/1084 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah komutasındaki Anadolu Selçuklu Devleti ordusu tarafından Rumların elinden alınarak fethedilmesi, Müslümanlar tarafından coşkuyla karşılanırken bu coşku Arap şairlerin şiirlerine de yansımıştır. Antakya'nın fethini mısralarına taşıyan şair el-Ebîverdî (ö. 507/1113), Büyük İskender'in alamadığını belirttiği bu şehrin İslâm topraklarına yeniden katılmasını şu şekilde dile getirmiştir (Kâmil):⁴¹

وَفَتَحْتَ أَنْطَاكِيَّةَ الرُّومِ الَّتِي   نَشَرْتَ مَعَاقِلَهَا عَلَى الْإِسْكَانْدَرِ
وَوَطَّئْتَ مَنَاجِبَهَا جِيَادَكَ فَأَنْتَنَّتْ   تُلْقِي أَجِنَّتَهَا بِنَاتِ الْأَصْفَرِ

“Sağlam kaleleri İskender'e geçit vermeyen Rumların Antakya'sını fethettin.

At(lı)ların Antakya'ya ayak bastıktan hemen sonra (sana) boyun eğdi toprakları, (korkularından) bebeklerini düşürdü Rum kadınları.”

Bu beyitleriyle şair, Habîbunneccâr (Silpius) Dağı eteklerine kurulduğu için müstahkem bir konumda olan ve Büyük İskender'in ordularına geçit vermeyen Antakya'nın coğrafî yapısından dolayı bir şekilde ve “Rumların Antakya'sı”, “Rum kadınları” gibi ifadelerle de demografik yapısından doğrudan bahsetmektedir. Bununla birlikte şehrin Müslümanlarca geri alınması gibi önemli bir olayı da tarihî açıdan kayıt altına almaktadır.

Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedildikten sonra kısa bir süre Selçukluların elinde kalan Antakya, I. Haçlı Seferi'nde Haçlıların eline geçmiştir. Haçlılara karşı büyük mücadeleye girdiği bilinen Nûreddîn Zengî (ö. 569/1174), kazandığı zaferlerle Müslüman Arap halkların ve şairlerinin gönüllerine taht kurmuştur. Bu bağlamda Arap şairler, Nureddîn Zengî'nin mücadelesini övgü dolu ifadelerle şiirlerine taşımışlardır.⁴² Bu süreçte Zengî'nin Antakya Haçlı Kontluğu'na karşı kazandığı büyük başarıları şiirine taşıyan şairlerden birisi de İbnu'l-Kayserânî (ö.

⁴¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâr Sâdir, 1995), 1/269; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987), 32/21-22.

⁴² Ebu'l-Kâsım Şihâbuddîn Abdurrahmân b. İsmâîl Ebî Şâme, *er-Ravdateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1997), 1/78-92.

548/1153) olmuştur. Nûreddîn Zengî'nin 544/1150 yılında gerçekleşen Hârim ve İnneb Savaşı'nda Antakya Prinkepsi Raymond'u öldürmesi üzerine şair, o dönemde Halep'le Antakya'yı birbirinden ayıran bir yer olarak kabul edilen Cisru'l-Hadîd (Demirköprü) bölgesinde Zengî'yi öven bir kaside dile getirmiştir. İbnu'l-Kayserânî bu kasidesinde Antakya'nın Haçlılardan alınmasını şöyle dile getirmiştir (Basît):⁴³

يَا مَنْ أَعَادَ تُغُورَ الشَّامِ ضَاحِكَةً   مِنْ الظُّبَى عَنْ تُغُورِ زَانَهَا الشَّنْبِ
مَا زِلْتَ تُلْحِقُ غَاصِبَهَا بِطَانِعِهَا   حَتَّى أَقَمْتَ وَأَنْطَاقِيَّةَ حَلْبِ

“Ey Şam'ın serhat şehirlerini keskin kılıçlardan kurtararak yeniden bembeyaz parlak dişlerini göstererek güldüren.

Hâkimiyeti sağlayana ve Antakya Halep olana kadar o yerlerin asilerini yenerek itaat edenlere katıyorsun.”

Şair bu kasidesini; Abbâsî halifesi el-Mu'tasım Billâh'ın 223/838 yılında 'Ammûriyye'yi fethetmesi üzerine Ebû Temmâm'ın (y.ö. 231/846) halifeye methiye olarak söylediği meşhur kasideyle aynı vezin ve kafiye kurgulayarak Ebû Temmâm'a muârazada bulunmuştur.⁴⁴ Nûreddîn Zengî'nin Haçlılara karşı kazandığı zaferleri mısralarına taşıyarak ölümsüzleştiren İbnu'l-Kayserânî, şair el-Ebîverdî gibi Antakya açısından önemli olan bu gelişmeyi bir tarihçi edasıyla kaydetmiştir.

İbnu'l-Kayserânî, şiirlerinde Antakya'dan ve bu şehrin insanlarından en çok bahseden şair olarak diğer şairlerden ayrılmaktadır. Kaynaklar, şairin 540/1146 yılında Antakya'ya giderek bir süre burada ikamet ettiği bilgisinin yanında şehrin gayr-i müslim kadınlarına yazdığı pek çok gazeli ve tasvir şiirini aktarmaktadır.⁴⁵ Dahası şiirlerinin çoğu savaş tasvirleri ve methiyelerden oluştuğu için tam anlamıyla bir hamâset ve medîh şairi olarak nitelenen şairin “serhat şiirleri” olarak anlaşılabilir “sağriyyât” başlığı altında toplanan şiirlerinde Antakya ve civarında yaşayan kadınların güzellikleri nedeniyle kompleksli bir ruh haline büründüğü, kendi nefsiyle psikolojik mücadele içine girdiği ve bu mücadelenin de şiirlerine yansıdığı yönünde yorumlarla karşılaşılmaktadır.⁴⁶ Şairin Antakya'nın gayr-i müslim kadınlarına yazdığı gazeller bir yana aşağıda yer alan beyitlerinde olduğu gibi şehri tasvir ettiği şiirlerde dahi sözü bir şekilde yeniden gazele bağlaması yaşadığı kompleksli ruh halinin şiirlerine yansıyan somut bir delili olarak değerlendirilmektedir (Munserih):⁴⁷

وَ حَرَبًا فِي التُّغُورِ مِنْ بَدِ   يَضْحَكُ حُسْنًا كَأَنَّهُ تُغُرُ

⁴³ Ebî Şâme, *er-Ravdateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn*, 1/207-210; Suheyl Zekkâr, *el-Mevsû'atu's-Şâmile fi Târihi'l-Hurûbi's-Salîbiyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 16/128.

⁴⁴ Bu iki kasideyi konu edinen karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Faysal H. Gavârîde, “Ebû Temmâm ve İbnu'l-Kayserânî Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd”, *Mecelletu Câmi'ati'l-Kuds el-Meftûha li'l-Ebhâs ve'd-Dirâsât* 1/42 (2017), 254-270.

⁴⁵ el-Asbahânî, *Harîdetu'l-Kasr ve Cerîdetu'l-'Asr*, thk. Şukrî Faysal (Şam, 1955), 98-122.

⁴⁶ el-Battûş, *es-Sûratu'l-Fenniyye* (Amman: Dâru'l-Me'mûn, 2018), 158.

⁴⁷ el-Asbahânî, *Harîdetu'l-Kasr ve Cerîdetu'l-'Asr*, 100.

تَرَى قُصُورًا كَأَنَّهَا بِيْعٌ
هَآلَاتُ طَاقَاتِهِنَّ أَهْلَاءُ
سَوَافِرٍ كُلَّمَا شَعَرْنَ بِنَا
فِيَا عَدُوِّي فِيهِنَّ دَعِ كَلْفِي
وَكُنْ مُعِينِي عَلَى دَوِي خُدَعِ
سِرْتُ وَخَلْفْتُ فِي دِيَارِهِمْ
وَلَمْ أَزَلْ أَغْبِطُ الْمُقِيمَ بِهَا
نَاطِقَةً فِي خِلَالِهَا الصُّورُ
يَبْسِمُ فِي كُلِّ هَالَةٍ قَمَرُ
بَرَقَعَهُنَّ الْحِيَاءُ وَالْخَفَرُ
وَأَنْظُرُ إِلَى الشَّمْسِ هَلْ لَهَا طَرَرُ
إِنْ سَالَمَ الْقَلْبُ حَارِبَ النَّظَرُ
قَلْبًا تَمَنَيْتُ أَنَّهُ بَصَرُ
لِلْقُرْبِ حَتَّى عَبِطْتُ مَنْ أُسْرُوا

“Ah sınır boylarında öyle bir şehir var ki! Güzelliğinden gülücükler saçan bir ağız sanki.

Saraylar görürsün (orada) kiliseler gibi, içindeki resimlerin konuşarak dile geldiği.

Varlıklarının haleleri hayat doludur, her bir haledede bir ay gülümsemektedir.

Açık ve alımlıdırlar ancak bizi her gördüklerinde, hayâ ve çekingenlik örtülür üzerlerine.

Ey beni onlardan dolayı kınayan, tutkumu bırak bir kenara! Güneşe bir bak bakalım görünüyor mu (onların nuru karşısında).

Baştan çıkaranlara karşı yardımcı ol bana, bakışlar savaş açar kalp barışta olsa da.

Yola devam ettim ve geride bir kalp bıraktım diyarlarında, bıraktığımın göz olmasını diledim aslında.

Hâlâ imrenmekteyim o diyarda ikamet edenlere, (onlara) yakınlığı nedeniyle imrenilmektedir esir düşene bile.”

Antakya’da yaşayan kadınların güzelliğiyle saplantılı bir ruh haline bürünen şairin şehri tasvîr etmek üzere başladığı şiirinin neredeyse tamamını gazele dönüştürdüğü görülmektedir. Şiirinin sonunda şehirden ayrılması gerektiğini belirtmesine rağmen geride kalbini bıraktığını, ancak güzelliklerini görmekten mahrum kalmamak için bu kalbin gören bir göz olmasını dilediğini, esir olsalar bile geride kalanları şanslı gördüğünü ve onlara imrendiğini dile getirmektedir.

Antakya hakkında bilgiler içeren çeşitli kaynaklara bakıldığında bu şehrin nezihliği, havasının hoşluğu, sularının bolluğu ve tatlılığı, tarla ve bahçelerinin verimliliği, meyvelerinin çokluğu gibi bereketli topraklar olduğuna işaret eden

nitelikler üzerinden betimlemeler yapıldığı görülmektedir.⁴⁸ Bu anlamda Arap edebiyatında Antakya'nın gerek doğal güzelliklerini gerekse verimli topraklarından kaynaklanan bolluk ve bereketi yansıtan şiirler karşımıza çıkmaktadır. Antakya tasvirini esas alan şiirlerin en güzel örneklerinden biri; Antakya halkının paylaşmayı seven bir karaktere sahip olduğunu, iffeti ve diğer manevî değerleri önemseydiğini, ahlaklı kişiliklerinin eskilerden beri bilindiğini ön plana çıkaran şair Ebû 'Amr el-Kâsım b. Dâvûd et-Tarsûsî'ye aittir. Şair Antakya halkı hakkında aktardığı olumlu kanaatlerine ek olarak şehrin coğrafi yapısı, bolluk ve bereketiyle tarihî eserlerinin çokluğu gibi hususları zikretmektedir. Yâsîn Suresi'nde zikri geçtiği rivayet edilen Habîbunneccâr'ın varlığını da ekleyerek şehrin manevî yönüne dikkatleri çekmeye çalışan şair,⁴⁹ Antakya'nın çok yönlü bir tasvirini okuyucuya sunmaktadır.⁵⁰

ثُمَّ وَرَدْنَا غُدْوَةَ أَنْطَاكِيَّةَ   وَأَهْلُهَا فِي خَيْرِهَا مُوَأْسِيَه
أَهْلٌ عَفَافٌ وَأُمُورٌ عَالِيَةٌ   أَخْلَافُهُمْ قَدَمًا عَلَيْهِ جَارِيَه
مَدِينَةٌ مَيْمُونَةٌ مُدُّ لَمْ تَزَلْ   النَّصْفُ فِي السَّهْلِ وَنِصْفٌ فِي الْجَبَلِ
وَالْبَقَى لَا يَدْخُلُهَا وَيَتَّصِلُ   لَكِنْ بِهَا فَأَرْ عَظِيمٌ كَأَنْوَرِ
كَثِيرَةٌ الْخَيْرَاتِ وَالثَّمَارِ   وَتَيْنُهَا الْقِلَارُ فِي الْأَشْجَارِ
مِثْلُ النُّجُومِ فِي دُجَى الْأَسْحَارِ   حَصِينَةٌ كَثِيرَةٌ الْأَثَارِ
صَاحِبٌ يَاسِينَ حَبِيبٌ فِيهَا   وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ وَجِيهًا
فِي الْخُلْدِ وَالثَّمَارِ يَجْتَنِبُهَا   أَكْرَمٌ بِهِ مُفْتَخِرًا نَبِيهَا

“Sonra seher vakti vardık Antakya’ya, gönüllüdür halkı nimetlerini paylaşmaya.

Halkı sahiptir iffete ve ulvî değerlere, eskilerden beri ahlakları bu minval üzere.

Bereketli ve uğurlu bir şehirdir burası, halen yarısı ovada ve dağdadır diğer yarısı.

Ne tahtakurusu girer oraya ne de yaklaşır, ancak orada varan (yeşil kertenkele) gibi devasa fareler vardır.

Boldur nimetleri ve meyveleri ve dahi ağaçlardaki iri incirleri...

Zifiri karanlıklardaki yıldızlar gibidir seher vakti, (Antakya) erişilemeyecek kadar korunaklıdır ve çoktur (tarihî) eserleri.

Yâsîn’de zikredilen Habîbunneccâr’ın kabri orada, gerçekten itibarlıydı Allah katında.

⁴⁸ el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, 1/266; el-Kazvîni, *Âsâru’l-Bilâd ve Ahbâru’l-‘İbâd* (Beyrut: Dâr Sâdir, ts.), 150.

⁴⁹ Yâsîn, 36/14-27.

⁵⁰ İbnu’l-‘Adîm, *Buğyetu’t-Taleb*, 1/92-93.

Ebedî cennette toplar meyveleri, ne şerefli övünç kaynağıdır o asalet timsali!”

et-Tarsûsî'nin bu dizeleri, gerek şehrin sakinlerini gerekse maddî ve manevî yönlerini övmeye odaklanan şehir methiyelerine verilebilecek örneklerdendir. Şairin bu methiyesinde “varan gibi iri farelerin varlığı” ifadesi olumsuz bir algı yaratmakla birlikte ilginç bir methiye unsuru olarak dikkatleri çekmektedir. Zira Arapların “farelerin azlığından yakınma” sözünü evde yiyecek hiçbir şey bulunmayacak kadar fakirlik ve sefaletin kinayeli ifadesi olarak kullandıkları bilinmektedir.⁵¹ Buna göre herhangi bir yerde farelerin çokluğunun oradaki nimetlerin bolluğu anlamına geleceği ve bunun da bir övgü ifadesi olacağı aşikârdır. Her ne kadar İbnu'l-'Adîm (ö. 660/1262), et-Tarsûsî'nin söz konusu kinayeli ifadesini içeren beyti Antakya'nın yerilmesini konu edinen bilgiler arasında aktarsa da⁵² Arapların kullanımı dikkate alındığında bu beytin övgü sadedinde değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Keza el-Câhız'ın (ö. 255/869) Antakya'nın farelerinden bahsederken bu farelerin kedilerin üstesinden gelerek gözlerini oyacak kadar iri ve güçlü olduklarını belirtmesi,⁵³ şehirdeki bolluğa delalet eden bir gösterge olarak methiyenin kinayeli ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Arap edebiyatında Antakya'yı konu edinen şiirler arasında İbnu'l-Verdî'nin (ö. 749/1348) divanında yer alan “*el-Makâmetu'l-Antâkiyye*” adlı eserine ayrı bir parantez açmak uygun olacaktır. Bu makamenin bir taraftan Antakya'ya özgü olması diğer taraftan da Antakya'dan bahseden pek çok beyit içermesi bu esere ayrıcalık kazandırmaktadır. Söz konusu eserde yer alan Antakya temalı beyitler müstakil bir şiire ait olmamakla birlikte, ilk örnekleri Bedî'uzzamân el-Hemedânî'ye (ö. 398/1008) ait olduğu kabul edilen ve “*hayalî bir kahramanın başından geçen olayların hayalî bir hikâyeci tarafından dile getirildiği kısa hikâyeler serisinden meydana gelen edebî tür*”⁵⁴ olarak tanımlanan makâmenin kurgusu içinde yer almaktadır. Tüm makâmelerde olduğu gibi İbnu'l-Verdî de “*el-Makâmetu'l-Antâkiyye*”de şehir hakkındaki izlenimlerini ve kanaatlerini hayalî bir râvînin dilinden aktarmaktadır. İbnu'l-Verdî'nin hayal gücünün eseri olan ve Ma'arratunnu'mân şehrinde gelen bu râvî, tüm makâmelerde geçerli olan kurguya uygun olarak iletilmek istenen mesajları ikinci bir hayalî kahramanla arasında geçen diyalog üzerinden okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır. İbnu'l-Verdî'nin Antakya'yla ilgili düşüncelerini ifade etmek için makâmesinde tercih ettiği ikinci kahramanın, sakin bir karakter olarak nitelediği şehrin valisi olduğu görülmektedir. Ma'arratunnu'mân şehrinde Antakya'ya gelen hayalî bir râvîyle Antakya valisi olarak kurgulanan ikinci hayalî karakter arasında

⁵¹ el-Câhız, *el-Hayavân* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 5/140; el-'Askerî, *Cemherâtu'l-Emsâl* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/215.

⁵² İbnu'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb*, 1/95.

⁵³ el-Câhız, *el-Hayavân*, 5/135.

⁵⁴ el-Harîrî, *Makâmâtu'l-Harîrî*, thk. İsâ Sâbâ (Beirut: Dâr Beyrût li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 1978), 5; Şevkî Dayf, *el-Makâme* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973, 8; Erol Ayyıldız, “Makâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay. 2003), 27/417.

geçen makâmde, râvî Antakya'yla ilgili olumlu kanaatler belirtirken vali ise bunun tam aksine Antakya'nın sanıldığı gibi övülecek bir yer olmadığını ve râvînin şehre dair olumlu kanaatlerinin abartılı olduğunu savunmaktadır. Makâme, birbirine zıt kanaatlere sahip bu iki kahraman arasında geçmektedir. Râvî, insanların övgüyle andıkları Antakya'nın namını duyduğunu ve bu nedenle şehre gitmek üzere yola koyulduğunu belirterek makâmesine giriş yapmaktadır. Antakya'ya vardığında şehrin genişliğinin, korunaklı stratejik konumunun, etrafını kuşatırcasına akıp giden Asi Nehri'nin ve topraklarının verimliliğinin kendisini hayrete düşürdüğünü dile getiren râvî, şehrin İslâm topraklarının bir parçası olması nedeniyle Allah'a hamd etmektedir. Yürüyerek şehrin bir ucundan diğer ucuna geçen râvî; vali konağına vardığında valinin kendisini hoş bir şekilde karşıladığını, samimiyet göstererek sohbe başladığını, Antakya hakkındaki olumlu izlenimlerini aktarmasına cevaben valinin derinden bir nefes alarak durumun görüldüğü gibi olmadığını dile getirmek üzere şu beyitleri söylediğini belirtmektedir (Basît):⁵⁵

كَمْ مِنْ صَدِيقٍ صَدُوقِ الْوَدِّ تَحْسَبُهُ   فِي رَاحَةٍ وَلَدَيْهِ الْهَمُّ وَالنَّكَدُ
لَا تَغْبِطَنَّ بَنِي الدُّنْيَا بِنِعْمَتِهِمْ   فَرَاخَةَ الْقَلْبِ لَمْ يَظْفَرْ بِهَا أَحَدٌ

“Muhabbetinde samimi nice dostlar vardır ki sanırsın huzurlu olduklarını, oysa dert ve tasa kaçıırır uykularını.

İnsanların ellerindeki nimetlere imrenme! Gönül huzurunu elde edememiştir hiç kimse.”

Bu beyitlerden valinin şehirden duyduğu memnuniyetsizliği açıkça anlayan râvî, söz konusu olumsuz kanaatin nedenlerini anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda kendisine yöneltilen soruya cevaben valinin, memnuniyetsizliğin nedenini şehrin demografik yapısına bağladığı görülmektedir. Zira vali, Antakya'nın birbirlerine zıt olarak gördüğü etnik gruplar olan Araplar ve Rumlara ev sahipliği yaptığını, kendisinin toplumsal barışı sağlamak adına bu iki grup arasında adil olmaya gayret gösterdiğini, ancak Araplara karşı kalplerinde büyük nefret beslediklerini düşündüğü Rumların problemin kaynağını teşkil ettiklerini şöyle dile getirmektedir (Meczûu'l-Kâmil):⁵⁶

مِنْ كُلِّ فَظٍّ أَعْجَمِيٍّ   غَثَّ الْكَلَامِ مُدَمَّمٍ
إِنْ نَبَّهْتُهُ مُرُوءَةً   فَتَقُولُ عَجْمَتُهُ نَمِيمٍ

“(Bu sorun) nezaket yoksunu kaba saba, sözleri çirkin olan ve yerilen her acemdendir.

Mertlik ve alicenaplık onu uyarsa da, acemliği “takma kafana ve uyu” der ona.”

Bu yakınmanın ardından râvînin valiyi sabır ve sükûnete davet ettiği,

⁵⁵ el-Verdî, *Dîvânü İbni 'l-Verdî*, (Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2006), 25.

⁵⁶ el-Verdî, *Dîvânü İbni 'l-Verdî*, 25.

olumsuzlukları görmezden gelerek şehrin asıl zenginliği olarak değerlendirdiği olumlu yönlerine odaklanmayı tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda şehrin eşsiz doğal güzelliklerini ön plana çıkardığı oldukça detaylı bir tasvire başlayan râvî; Antakya'nın surlarının geçit vermeyecek kadar sağlam ve erişilmez olduğunu, Asî Nehri'nin kendisinden yararlanılabilecek kadar uysal olduğunu, türlü türlü kuşlarının yırtıcı kuşları şefkatli davranmaya sevkedecek kadar dokunaklı öttüğünü, nehir ve pınarlarının kesintisiz aktığını, melteminin misk kokusunu bastırarak kadar hoş estiğini, sâkinlerinin parlak yapraklı dallardan daha görkemli ve gururlu olduklarını, havasındaki nemin silahların paslanmasına yol açacak kadar yoğun olduğunu, bununla birlikte kalpleri ve gönülleri ferahlatacak niteliğe sahip karası ve denizine ek olarak ovaları ve dağlarıyla ayrıcalıklı bir şehir olduğunu ifade ettikten sonra şu beyitleri okumaktadır (Kâmil):⁵⁷

يَوْمًا أَقَامَ كَمَا تَكَامَلْ سُوْرَهَا	مُتَكَامِلٌ فِيهَا السُّرُورُ لِمَنْ بِهَا
إِذْ عَاشَ شَاكِرًا وَمَاتَ كَفُورًا	وَحَلَّتْ قُلُوبٌ فُصُورَهَا فَاسْتَضْحَكَتْ
وَشَفَى كَلِيمَ الرُّوحِ مِنْهُ طُورَهَا	مَنْ حَلَّ فِيهَا نَالَ وَصَلَ حَبِيبَهَا
وَلِدَانَهَا جَلِيَّتْ عَلَيْكَ وَحُورَهَا	مَا تِلْكَ إِلَّا جَنَّةُ الدُّنْيَا وَهَا
أَرْجَاؤُهَا وَرِيَاضُهَا وَقُصُورَهَا	فَمُضِيَّةٌ وَسَانِيَّةٌ وَنَدِيَّةٌ
ضَحِكَتْ وَقَدْ عَاشَ السُّرُورُ زُهُورَهَا	لَمَّا بَكَى فَقَدْ الْهُمُومِ سَحَابَهَا
سَلَّتْ سُبُوفٌ وَالسُّيُوفُ نُهُورَهَا	فَالْأَرْضُ مِنْهَا سُنْدُسٌ وَخِلَالَةٌ
قَدْ أُسْبِلَتْ دُونَ الْهُمُومِ سَتُورَهَا	هِيَ دَارُ مَمْلَكَةِ الرِّضَى فَلِأَجْلِ دَا
وَعَلَا عَلَى الْمِسْكِ الدُّكِيِّ عَيْبَرَهَا	جُمِعَتْ فُنُونُ الطَّيِّبِ فِي أَفْنَانِهَا
وَهُنَا فُوقَ حَصَى يَرُوقُكَ نُورَهَا	مَا سَلْسَلْ عَدْبٌ سَقَاهُ وَابِلٌ
كَانَتْ إِنَائًا وَاللِّحَاطُ ذُكُورَهَا	كَمْ كَانَ فِيهَا لِلْفَرَنْجِ كَوَاعِبٌ
مِنْ مُقَلَّتَيْهِ وَوَجْنَتَيْهِ يُدِيرَهَا	وَمُهْفُوفِ يَسْقِي السَّلَافَ كَأَنَّمَا
فِي نَارِهَا وَعَلَى الْمَنَازِلِ نُورَهَا	هَلْ نَارُهَا فِي كَاسِهَا أَمْ كَاسُهَا
أَعْصَاتُهَا لَمَّا شَدَّتْهُ طُيُورَهَا	تَصْفِيْقُ عَاصِيهَا الْمُطِيْعِ مُرَقِّصٌ
مَأْنُوسَةٌ لَا يَنْطُوي مَنْشُورَهَا	فَرُبُّوعُهَا مَخْرُوسَةٌ وَسُفُوحُهَا
أَضَحَتْ تَلُوحُ شُمُوسُهَا وَبُدُورَهَا	فَاعْجَبْ لِأَرْضِ كَالسَّمَاءِ مُنِيرَةٌ
أَرْجَا فَمَا الْعُصْنُ النَّصِيرُ نَظِيرَهَا	فَتَبَسَّ مَتْ وَتَسَّ مَتْ أَرْجَاؤُهَا

“Onda bir gün bile yaşayanın kemale erer sevinci, surlarının tamamlanıp

⁵⁷ İbnu'l-Verdî, *Dîvânu İbni'l-Verdî*, 25-26.

bütünleşmesi gibi.

Konaklarında yaşayanların kalpleri (dertlerinden) arındı ve arzuladı gülmeyi, zira minnettari mutlu yaşadı ve ölüp gitti inkarcı kafiri.

Orada ikamet eden erdi sevgilinin vuslatına, dağı şifa oldu ruhu yaralının acısına.

Dünyadaki cennetten başka bir şey değildir orası, işte burada açıkça göründü sana gençleri ve huri kızları.

Aydınlıktır, değerlidir, verimli ve bereketlidir bahçeleri, konakları ve her bir yeri.

Bulutları ağladığında dertlerinden (yağmur yükünden) kurtularak, gülüverdi çiçekleri sevinç yaşayarak.

Yağmur nedeniyle ince ipek gibidir toprağı, bu toprak boyunca çekildi kılıçlar ve nehirleridir kılıçları.

O, memnuniyet diyarının otağıdır, bu nedenle dertler oradan epey ıraktır.

Türlü türlü güzel kokular meyve ağaçlarında toplanmıştır, rayihaları hoş kokulu miski bile bastırmıştır.

Cılız değildir sağanak yağmurun beslediği soğuk ve tatlı pınarı, seni hoşnut eder çakıl taşlarının hemen üzerindeki parıltısı.

Batılların orada ne çok yeni yetme genç kızları vardı! Gerçek dişilerdi onlar, erkekler gibi cesurdu bakışları.

İnce belli narin bir kız ikram ederdi meyi, adeta gözleri ve yanaklarıyla doldururdu kadehi.

Onun ateşi kadehte miydi yoksa kadehi mi ateşindeydi ve nuru da konakların üzerindeydi?

Uysal Asi Nehri'nin alkış gibi ses çıkar(arak ak)ması raks ettirirdi dallarını, güzel nağmelerle şakıdığına Antakya'nın kuşları.

Mahalleleri koruma altındadır ve hayat doludur dağının etekleri, aşılıp kat edilemez düzlükleri.

Güneşleri ve dolunayları açıkça görünüp parıldayan gökyüzü gibi ışıltılı olan toprağına bakarak hayrete kapıl!

Gülümsedi ve hoş kokular kapladı her bir yerini, parıldayan yemyeşil dallar bile değildir onun benzeri.”

Kaynaklarda karşılaştığımız en detaylı Antakya tasviri olduğunu net olarak ifade edebileceğimiz bu şiirde İbnu'l-Verdî, hayalî râvînin dilinden Antakya'nın pek çok

yönüne değindiği kapsamlı bir doğa tasviri yapmaktadır. Şair, bu beyitlerinde ağırlıklı olarak dünya hayatının cenneti olarak nitelediği Antakya'nın doğası, havası, yerleşim yerleri, doğal güzellikleri, bolluğu ve bereketi gibi hususlar üzerinde durmaktadır. Makâmenin devamında râvînin bu çok yönlü tasvirinin vali tarafından abartılı bulunduğuna işaret etmek uygun olacaktır. Nitekim vali, abartılı bulunduğu bu tasvirinden dolayı râvîyi objektif davranmamakla ithâm etmekte ve Antakya'ya atfedilen bu tasviri kabullenmesinin; aynı anda iki kızkardeşe evlenmeye, denize set vurmaya, tüm köprüleri yıkmaya ve yeşili kurutmaya çalışma gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan hususları kabullenmekten daha zor olduğunu belirtmektedir. Vali itirazına gerekçe olarak ise râvînin “yeryüzünün cenneti” olarak bilinen Şam'a haksızlık yapmasını ileri sürmektedir. İbnu'l-Verdî, bu noktada makâmesini valinin dilinden aktardığı itiraz mahiyetindeki aşağıdaki beyitlerle sürdürmektedir (Meczu'r-Recez):⁵⁸

حَتَّى تَوَارَى عَقْلَهَا	مَدَحْتَ أَنْطَاكِيَّةً
ذَكَرْتَهُ مَجْلَهَا	وَلَمْ يَكُنْ عِنْدِي كَمَا
عَلَا عَلَيْهَا ذُلُّهَا	لِأَنَّهَا دَائِبَةٌ
وَكَيْفَ لَا أَمْلَهُهَا	فَكَيْفَ لَا أَبْغُضُهَا
وَعَرَبِيَّهَا أَقْلَهَا	وَعُجْمَهَا أَكْثَرُهَا
فِيهَا وَأَوْلَا ظِلَّهَا	لَوْلَا حَبِيبٌ سَائِكٌ
لَكُنْتُ مِنْ مَنِّ لَطْفِي	لَقُلْتُ مِنْ مَنِّ لَطْفِي
ءَ ذَكَرْتَهُمَا وَفَضْلُهَا	لِأَنَّ فِي يَسِ جَا
لَيْسَ يُرَدُّ عَنْ ذُلِّهَا	لَكِنْ أَقُولُ قَوْلًا
مَا فَارَقَتْهَا أَهْلَهَا	لَوْ كَانَ فِيهَا رَاحَةٌ

“Methettin Antakya'yı, ta ki yitirdi aklını.

Onun bendeki yeri senin dediğin gibi değildir.

Zira Antakya yok olup silinmiştir, değersizliğe boyun eğmiştir.

Nasıl ondan nefret etmem? Nasıl ondan sıkılmam?

Acemleri çoktur ve azdır Arapları.

Habîbunneccâr orada olmasaydı ve Antakya'nın gölgesi olmasaydı..

Antakya yanıp kül olması gereken şehirlerdendir derdim, ben ancak ona hürmet ederim.

⁵⁸ İbnu'l-Verdî, *Dîvânü İbni'l-Verdî*, 27.

Çünkü Yâsîn’de adı ve fazileti zikredilmiştir.

Ancak doğruluğu inkar edilemeyecek bir söz söyleyeceğim:

Eğer orada huzur olsaydı, halkı onu terk etmezdi.”

Bunun üzerine râvî, valiye tüm bu olumsuz kanaatlerine karşın Antakya’da kalma nedenini sormaktadır. Vali, şehrin manevî yönüne dikkatleri çekmekle birlikte devlet yöneticisinin emriyle bu şehirde kalmak zorunda olduğunu ve bu emre karşı gelmesinin mümkün olmadığını belirttiği beyitlerle “*el-Makâmetu’l-Antâkiyye*”yi noktalamaktadır.⁵⁹ İbnu’l-Verdî’nin Antakya tasvirinde sık sık vurguladığı şehrin havasının güzelliği ve gölgesinin hoşluğu, şehirle ilgili bilgiler aktaran farklı kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim İbnu’l-‘Adîm (ö. 660/1262) *Buğyetu’t-Taleb fî Târihi Haleb* adlı eserinde, Antakya’nın dağ eteğinde yer alması ve dağın doğu yönünden şehre hakim olması sebebiyle güneşin doğuşundan ancak iki saat sonra güneşi görmesi gibi nedenlere bağlı olarak iklimi bakımından ne İslâm ne de Rûm topraklarında emsali olmayan muazzam bir şehir olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁶⁰ el-İstahrî (ö. 346/958) ise *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-Memâlik* adını verdiği kitabında; Antakya’nın Şam’dan sonra Şam diyarının en nezih şehri olduğunu, etrafının dağlarla ve kayalardan yapılmış bir surla çevrelendiğini, bu surların etrafının hayvan üzerinde ancak iki günde dolaşılabilir kadar uzun olduğunu, şehrin surların içinde kalan alanlarını bahçeler, verimli tarlalar ve otlakların kapladığını, su kaynakları oldukça bol olan şehirdeki her evde ve caddede suların aktığını belirtmektedir.⁶¹ İbnu’l-Verdî’nin “*el-Makâmetu’l-Antâkiyye*”sinde râvî ile vali arasında geçen diyalog üzerinden aktardığı Antakya izlenimlerinin genel hatlarıyla kaynaklarda aktarılan bilgilerle örtüştüğünü ifade etmek mümkündür.

Makâmeler gibi edebî eserlere ek olarak Arapların zihinlerinde ve gönüllerinde yer eden kanaatleri yansıtan tasavvuf temalı şiirlerde de Antakya izlerini görmek mümkündür. Bazı edebiyat tarihçileri tarafından vicdan şairi olarak nitelenen, şiirlerinin büyük çoğunluğunu tasavvufî bir ruh ve söylemle Hz. Peygamber’in methine tahsis eden Yemenli şair Abdurrahîm b. Ahmed el-Bur’î (ö. 830/1427),⁶² memdûhu olan Hz. Peygamber’in faziletini ve fesâhatini ön plana çıkarmak için acemliklerine vurgu yaptığı bazı ırkları zikretmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in efendiler efendisi olduğunu, kuzey ve güneyi temsil eden Şam ve Yemen halklarının hidayetine rehberlik ettiğini, peygamberler ve melekler arasında Allah’ın seçkin bir kulu olduğunu, Kureyş’e dayanan nesebiyle Hâm, Sâm, Rum ve Türklerden daha faziletli olduğunu, mucizevî vahiy diliyle güçlendirilmiş ifade yeteneğinin Kıptîlerin ve

⁵⁹ İbnu’l-Verdî, *Dîvânu İbni’l-Verdî*, 27-28.

⁶⁰ İbnu’l-‘Adîm, *Buğyetu’t-Taleb*, 1/89.

⁶¹ el-İstahrî, *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-Memâlik* (Beyrut: Dâr Sâdır, 2004), 62.

⁶² Ömer Ferrûh, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî* (Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 1979), 3/821.

Antakyalıların acemliğini unutturacağını şu şekilde dile getirmektedir (Basî):⁶³

مُحَمَّدٌ سَيِّدُ السَّادَاتِ مِنْ مُضَرٍ   حَامِي الْحَمَى فَرَعُ أَصْلِ طَيْبِ زَاكِي
هَدَايَةُ اللَّهِ فِي شَامٍ وَفِي يَمَنٍ   وَخَيْرَةُ اللَّهِ مِنْ رُسُلٍ وَأَمْلَاكِ
مُهَدَّبٌ قُرَشِيٌّ الْأَصْلُ يَشْرَفُ عَنْ   حَامٍ وَسَامٍ وَعَنْ رُومٍ وَأَثْرَاكِ
لِسَانِهِ الْوَحْيُ وَالنُّزُومُ مَعْجَزَةٌ   يُنْسِيكَ عَجْمَةَ قِبْطِيٍّ وَأَنْطَاكِي

“Muhammed, Mudarlı efendilerin efendisidir, hoş ve verimli bir kökün dalıdır.

Allah’a hidayet edendir Şam ve Yemen’de, Allah’ın seçkin kuldur peygamberler ve melekler içinde.

Aslı Kureyş’e dayanan asalet sahibidir; Hâm, Sâm, Rum ve Türklerden daha asildir.

Dili vahiydir ve Kur’ân mucize(s)i dir, Kıptînin ve Antakyalının acemliğini sana unutturur.”

Şairin bu ifadeleri, Antakya’nın ve bu şehirde yaşayanların Arap milletinin hafızasında acemliği, Arapçayı yanlış kullanmayı veya anlaşılmasız şeyler söylemeyi çağrıştırdığını ortaya koymaktadır. Asr-ı Saâdet döneminin hemen akabinde İslâm topraklarına katılsa da tarih boyunca farklı milletlerin ve dinlerin hâkimiyetine giren Antakya’nın çok geç bir zaman dilimi olarak görülebilecek hicrî IX. yüzyılda dahi hâlâ acemlikle anılması enteresan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Şairin bu beyitlerini, Antakya’nın her ne kadar İslâm topraklarının önemli bir parçası olsa da Arapların hafızasında bir yönüyle hep acem kaldığına işaret olarak algılamak mümkündür.

Arap şiirinde Antakya’nın yansımaları üzerine dönem bazlı bir tarama yapılarak günümüze geldiğinde, yaklaşık bir asırdır Türkiye’nin ayrılmaz bir parçası olan Antakya’nın Arap hafızasında halen yerini koruduğu görülmektedir. Nitekim modern Arap şiirinde kadın odaklı romantizmin öncülerinden sayıldığı için “kadın şairi” ve Arap ülkelerini ilgilendiren siyasî meseleleri yoğun bir şekilde işlediği için de “Arap milletinin şairi” gibi ünvanlara layık görülen Nizâr Kabbânî (ö. 1998),⁶⁴ “Koşuşturanlar” anlamına gelen “Muhervilûn” adlı şiirinde Antakya’yı şu şekilde zikretmektedir:⁶⁵

سَأَلْتُ عَزْوَطَةَ

- لِلْمَرَّةِ الْخَمْسِينَ - مِنْ أَيْدِي الْعَرَبِ

⁶³ Abdurrahîm b. Ahmed el-Bur’î, *Dîvânü'l-Bur’î* (Kahire: Muessesetu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye), 65.

⁶⁴ Süleyman Tülüçü, “Kabbânî, Nizâr”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay. 2016), EK-1/697.

⁶⁵ Nizâr Kabbânî, *Tenvî'ât Nizâriyye 'Alâ Makâmi'l- 'İşk* (Beyrut: Menşûrât Nizâr Kabbânî, 1998), 251.

سَقَطَ التَّارِيخُ مِنْ أَيْدِي الْعَرَبِ
سَقَطَتْ أَعْمَدَةُ الرُّوحِ وَأَفْخَاذُ الْقَبِيلَةِ
سَقَطَتْ كُلُّ مَوَاوِيلِ الْبُطُولَةِ
سَقَطَتْ إِشْبِيلِيَّةُ
سَقَطَتْ أَنْطَاكِيَّةُ
سَقَطَتْ حِطَّيْنُ مِنْ غَيْرِ قِتَالٍ
سَقَطَتْ عَمُورِيَّةُ
سَقَطَتْ مَرِيَمُ فِي أَيْدِي الْمِيلِيشِيَّاتِ
فَمَا مِنْ رَجُلٍ يُنْقِذُ الرَّمْزَ السَّمَاوِيَّ
وَلَا تَمَّ رُجُولَةٌ

“Gırnâta düştü.

Arapların ellerinden tarih düştü.

Ruhun payandaları ve kabilenin kolları düştü.

Tüm kahramanlık ezgileri düştü.

İşbîliye düştü.

Antakya düştü.

Savaşmadan Hittîn düştü.

‘Ammûriyye düştü.

Meryem, milislerin ellerine düştü.

Ne semavî sembolü kurtaracak bir adam var,

ne de bir yiğitlik.”

Şiirlerine sembolizmin hâkim olduğu Kabbânî, İsrail’le Filistin Kurtuluş Örgütü arasında 1993 yılında imzalanan Oslo Antlaşması sonrasında kaleme aldığı bu şiirde Arapların ellerinden kayıp giden Granada, Sevilla, Hittîn ve ‘Ammûriyye gibi İslâm medeniyetinin sembol şehirleri arasında Antakya’yı da anmaktadır. Hayata İslâmî perspektiften ziyade Arap milliyetçiliğini esas alan bir yaklaşımla bakan ve siyasî kanaatini bu temel üzerine inşâ eden şair, Oslo Anlaşması’yla resmî anlamda İsrail’in tanınmasını bir hezimet olarak değerlendirirken, Arapların ve Müslümanların tarih boyunca uğradıkları hezimetler neticesinde kaybedilen şehirleri ve bu şehirlerin temsil ettiği medeniyetleri şehir mersiyelerine hâkim olan duygularla okuyucularına hatırlatmaktadır. Bu bağlamda Arap ve İslâm medeniyetinin sembolü sayılan diğer

önemli şehirlerin kaybindan duyduğu derin hüznü gibi Antakya'nın kaybindan duyduğu hüznü de dile getirmektedir.

SONUÇ

Tarih boyunca çeşitli güçlerin mücadele sahası olan kadîm şehir Antakya, erken dönemlerden bu yana Arapların ve Müslümanların ilgi odağı olmayı başarmış medeniyet merkezlerinden biridir. Şehrin başta şiir olmak üzere Arap edebiyatının farklı türlerine konu olması, söz konusu ilginin Arap edebiyatı bağlamındaki tezâhürü olarak algılanmıştır. Antakya'yla ilgisi olan şiirlerin büyük bir bölümünün Antakya'nın muhtelif yönlerini tasvîr ettiği, bir kısmının da çeşitli gerekçelerle şehri övdüğü veya yerdiği ya da şehirle ilgili tarihî bir olayı kayıt altına aldığı anlaşılmıştır. Arap edebiyatı kaynaklarının taranması ve bu kaynaklarda geçen Antakya'yla ilgisi olduğu tespit edilen şiirlerin analitik bir bakış açısıyla incelenmesini esas alan bu çalışma, şehrin Araplardaki tanınırlığının ve Araplarca şehre gösterilen ilginin İslâmîyet sonrası dönemde başlamadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda Arap şiirinde şehre dair ilk izlerin, Câhiliye şairlerinden İmruu'l-Kays ve Züheyr b. Ebî Sulmâ'nın şiirlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Muallaka şairlerinden olan Arap şiirinin bu iki önemli ismi, şiirlerinin nesîb bölümünde Antakya'ya nispet edilen kıyafetleri kadınların güzelliklerini tamamlayıcı bir unsur olarak kullanmışlardır. Arapların Şâm yöresinden gelen her kaliteli ürünü Antakyalı anlamına gelen Antâkî vasfıyla niteledikleri bilgisi dikkate alınarak şehrin İslâm öncesi Arap hafızasında olumlu bir yargıya sahip olduğu çıkarımında bulunulmuştur.

İslâmî dönemlere ait şiirler tarandığında pek çok şairin şiirinde Antakya'ya dair izlere rastlanmıştır. el-Buhturî, İbn Hayyûs, Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî, İbnu'l-Kayserânî, İbnu'l-Verdî, el-Kâsım b. Dâvûd et-Tarsûsî, Abdurrahîm el-Bur'î ve modern dönemde de Nizâr Kabbânî gibi şairlerin, Antakya'ya dair tasavvurlarını methiye, hiciv, mersiye veya tasvîr temalı şiirlerine yansıtan en önemli isimler oldukları görülmüştür. Antakya'nın çeşitli yönlerini ön plana çıkaran şiirler, bir taraftan Arap şairlerin mekânla kurdukları bağı açıkça ortaya koyarken diğer taraftan bu tarihî şehrin Arap-İslâm toplumundaki yerinin ve öneminin anlaşılmasına katkı sunmuştur. Antakya'nın zikredildiği şiirler mercek altına alındığında bu şiirlerin çoğunun tam anlamıyla şehri konu edinmediği anlaşılmıştır. Antakya'nın; el-Buhturî, İbn Hayyûs ve el-Ebîverdî gibi şairlerin şiirlerinde genellikle savaş bağlamında yer aldığı görülmüştür. Bu anlamda şairlerin Antakya'yı doğrudan şiirlerinin odağına yerleştirmedikleri, aksine Antakya ve çevresinde gerçekleşen savaşlardan bahsederken şehri şiirin temel konusunun netlik kazanmasına katkı sağlayan yardımcı unsur olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Antakya'nın Arap şiirinde ağırlıklı olarak askerî mücadeleler bağlamında yer alması, şehrin tarih boyunca farklı güçlerin hâkimiyet mücadelesi verdikleri bir saha olması ve bunun sonucunda pek çok kez el değiştirmesiyle gerekçelendirilmiştir.

Antakya, Arap şiirinde sadece savaş bağlamında yer almamıştır. Nitekim ahlakî

değerler açısından şehir hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunan Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî ve şehrin kadınlarına yazdığı gazellerle bilinen İbnu'l-Kayserânî, şehre dair izler taşıyan şiirlerinde Antakya'da yaşayan insanları ön plana çıkarmışlardır. el-Ma'arrî ve İbnu'l-Kayserânî gibi et-Tarsûsî de Antakya'yı insanı üzerinden değerlendirmiştir. Antakya insanını esas alan bir şehir methiyesi olmasının yanında çeşitli yönleriyle bir şehir tasviri olan et-Tarsûsî'nin şiiri, şehirde kabri bulunan ve Yâsîn Suresi'nde adı geçtiği rivayet edilen Habîbunneccâr üzerinden şehrin manevî yönüne dikkat çekmeye çalışmıştır. Aynı şekilde tasavvuf şairi Abdurrahîm el-Bur'î'nin Hz. Peygamber'e yazdığı bir methiyede Antakyalıların acemliklerine göndermede bulunması, şehrin demografik yapısı ve Arap hafızasındaki Antakya algısı hakkında fikir veren bir şiir olarak görülebilir. Antakya'dan bahseden şiirler arasında şehri en yoğun biçimde ele alan edebî ürünün, İbnu'l-Verdî'nin "el-Makâmetu'l-Antâkiyye" adını verdiği eser olduğu tespit edilmiştir. Şairin Antakya hakkındaki izlenimlerinin, şehri ziyaret eden hayalî bir hikâyeci karakterle şehirde yaşayan başka hayalî bir kahraman arasında geçen diyalog üzerinden aktarıldığı bu edebî eser, Antakya'nın eşsiz bir şehir olarak tasvîr edildiği beyitler içermektedir.

Antakya'nın modern Arap şiirinde de yer aldığı görülmüştür. Son dönem Arap şiirinin en önemli isimleri arasında gösterilen Nizâr Kabbânî'nin yıkılan Arap-İslâm medeniyetleri bağlamında kaybedilen sembol şehirlerden biri olarak Antakya'yı da anması, şehrin geçmiş dönemlerde Araplardaki yerini idrâk etmemize yardımcı olmuştur. Ayrıca bu şiir, günümüzde Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olan Antakya'nın halen Arapların hafızasındaki yerini koruduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA/BIBLIOGRAPHY

- Arıcan, M. Kazım. "Antakya Felsefe Okulu". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 23/3 (2012), 101-8.
- Asbahânî, Ebû Abdillâh İmâduddîn el-Kâtib. *Harîdetu'l-Kasr ve Cerîdetu'l-Asr*. thk. Şukrî Faysal. Şam: el-Matba'atu'l-Hâşimiyye, 1955.
- 'Askalânî, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Hacer. *Tehzîbu't-Tehzîb*. Beyrût: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1993.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh. *Cemherâtu'l-Emsâl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh. *Dîvânu'l-Me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh. *Kitâbu's-Sinâ'ateyn el-Kitâbe ve's-Şi'r*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1986.
- Ayyıldız, Erol. "Makâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/417-419. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bahadır, Gürkan. "Kuruluşundan IV. Yüzyıla Kadar Antakya". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (2010), 349-372.
- Battûş, İbrâhîm Abdulkerîm. *es-Sûratu'l-Fenniyye fî Şi'ri İbni'l-Kayserânî*. Amman: Dâru'l-Me'mûn, 2018.
- Bekrî, Ebû 'Ubeyd Abdillâh b. Abdilazîz b. Muhammed. *Mu'cemu Mâ İsta'ceme Min Esmâi'l-*

- Bilâdi ve'l-Mevâdi*. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1984.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Futûhu'l-Buldân*. Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, 1988).
- Boşkov, Vanço. "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 1/12 (1980), 69-76.
- Buhturî, Ebû 'Ubâde el-Velîd b. 'Ubeyd. *Dîvânu'l-Buhturî*. thk. Hasan Kâmil es-Sayrafi. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973.
- Bûmâlî, Hanân. "Dilâletu'l-Medîne fî Şi'ri Bulend el-Haydarî". *Mecelletu İşkâlât* 6/3 (2017), 115-130.
- Bur'î, Abdurrahîm b. Ahmed. *Dîvânu'l-Bur'î*. Kahire: Muessesetu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, ts.
- Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr. *el-Hayavân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Çetin, Nihad M.. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Dayf, Şevkî. *el-Makâme*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsî es-Sânî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973.
- Ebû Şâme, Ebu'l-Kâsım Şihâbuddîn Abdurrahmân b. İsmâîl. *er-Ravdateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*. thk. İbrâhîm ez-Zeybak. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1997.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1979.
- Gavâride, Faysal Hüseyin. "Ebû Temmâm ve İbnu'l-Kayserânî Beyne't-Taklîd ve't-Tecdîd". *Mecelletu Câmî'ati'l-Kuds el-Meftûha li'l-Ebhâs ve'd-Dirâsât* 1/42 (2017), 254-270.
- Genç, Özlem, Korunur, Harun. "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi". *Studies of The Ottoman Domain* 6/10 (Şubat 2016), 60-83.
- Göçemen, Yakup. "Câhiliyeden Endülüs'ün Yıkılışına Kadar Arap Edebiyatında Şehir Mersiyeleri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020/1), 277-320.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâr Sâdir, 1995.
- Harîrî, Ebû Muhammed Kâsım b. Alî. *Makâmâtü'l-Harîrî*. thk. İsmâ Sâbâ. Beyrut: Dâr Beyrût li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 1978.
- Himyerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Ektâr*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Muessesetu Nâsir li's-Sekâfe, 1980.
- Hitti, Philip. *Târîhu Sûriye ve Lübnân ve Filistîn*. çev. George Haddâd, Abdülkerîm Râfik. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1957.
- İbn 'Abdirabbih, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdu'l-Ferîd*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- İbnu'l-'Adîm, Kemâluddîn Ömer b. Ahmed. *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*. thk. Suheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1976.
- İbn Ebî'l-Usaybi'a, Ebu'-Abbâs Ahmed. *'Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibbâ*, thk. Nizâr Rıdâ. Beyrut: Dâr Mektebeti'l-Hayât, ts.
- İbn Hayyûs, Ebü'l-Fityân Muhammed b. Sultân b. Muhammed. *Dîvânu İbni Hayyûs*. thk. Halîl Merdem Bek. Şam: el-Matba'atu'l-Hâşimiyye, 1951.
- İbn Hucr, İmruu'l-Kays. *Dîvânu İmrii'l-Kays*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1984.
- İbnu'l-Verdî, Zeynuddîn Ebû Hafs Ömer b. Muzaffer. *Dîvânu İbni'l-Verdî*. thk. Abdulhamîd el-Hindâvî. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2006.
- İstahrî, Ebû İshâk b. Muhammed. *Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Beyrut: Dâr Sâdir, 2004.
- Kabbânî, Nizâr. *Tenvî'ât Nizâriyye 'Alâ Makâmi'l-'İşk*. Beyrut: Menşûrât Nizâr Kabbânî, 1998.
- Kayrevânî, Ebû Alî b. Reşîk. *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1981.

- Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd. *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*. Beyrut: Dâr Sâdir, ts.
- Ma'arrî, Ebu'l-'Alâ'. *el-Luzûmiyyât*. thk. Emîn A. el-Hâncî. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1924.
- Nu'mân, Bûlus (Pavlus). *Mahattât Mârûniyye Min Târîhi Lubnân*. Ghosta: Deyr Seyyideti'n-Nasr, 1998.
- Sahillioğlu, Halil. Antakya. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2/228-232. İstanbul: TDV Yay. 1991.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed. *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Asr*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kahire: Matba'atu'l-Hicâzî, 1947.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'n-Nahviyyîn ve'n-Nuhât*. Kahire: Matba'atu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâuh, 1964.
- Şehrezûrî, Şemsuddîn. *Târîhu'l-Hukemâ Nuzhetu'l-Ervâh ve Ravdatu'l-Efrâh*. thk. Abdulkerîm Ebû Şuveyrib. Trablus: Cem'iyyetu'd-Da'veti'l-İslâmiyye el-'Âlemiyye, 1988.
- Şenkîti, Ahmed el-Emîn. *el-Mu'allakâtu'l-'Aşr ve Ahbâru Şu'arâihâ*. Kahire: Dâru'n-Nasr li't-Tıbbâati ve'n-Neşr, ts.
- Tâi, Senâ Abdullâh Azîz. "Antakya Medînetu'l-'Avâsım fi'l-Karneyn es-Sâlis ve'r-Râbî li'l-Hicre – et-Tâsi' ve'l-'Âşir li'l-Mîlâd". *Mecelletu Âdâbi'r-Râfideyn* 2/60 (2011), 418-488.
- Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ el-Hatîb. *Şerhu'l-Kasâidi'l-'Aşr*. Kahire: el-Matba'atu'l-Munîriyye, 1933.
- Toprak, M. Faruk. "Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv". *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Mayıs 2001), 7-15.
- Tülücü, Süleyman. "Kabbânî, Nizâr". *TDV İslam Ansiklopedisi*. EK-1/697-698. İstanbul: TDV Yay. 2016.
- Yıldız, Musa. İbn Hayyûs. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 20/38-39. İstanbul: TDV Yay. 1999.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*. thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987.
- Zekkâr, Suheyl. *el-Mevsû'atu's-Şâmîle fî Târîhi'l-Hurûbi's-Salîbiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

Extended Abstract

Antakya in Arabic Literature in the Context of City Poems

Anatolia is a region which hosted various civilizations throughout its history. It can be observed that certain cities are highlighted during the reigns of the civilizations which ruled over Anatolia in various sections of its history. Antioch, which was an important settlement from Antiquity to our contemporary era and in which various civilizations and cultures located on the eastern shores of the Mediterranean, co-existed, was a symbolic city of Anatolia for many centuries with its mosaic-like ethnic structure as well as its religious diversity. Antioch which became an important settlement for Muslims and Arabs in the year of 636, the year it was besieged by the Islamic forces led by Abu Ubaidah ibn al-Jarrah, was ruled by Umayyads, Abbasids, Tulunids, Ikhshidids, Hamdanids, Seljuks and Mamluks respectively. The city located in the southernmost point of Anatolia, was able to become the centre of attention for Arabs and Muslims for many centuries, even though it was subjugated by the Crusaders for a certain period of time, before Mamluks.

Antioch which endured various periods throughout its history, was the subject of many various Arabic literary genres, primarily the poetry. With this study which aims to review the Arabic literary sources and to examine and analyse the poems identified from the

said sources to be relevant for Antioch, it has been observed that a majority of the said poems describe various aspects of the city of Antioch whereas some of them praise or vilify the city for various reasons and motives. As a result of reviewing the Arabic literary sources based on their periods for the purpose of examining the poems regarding Antioch, it has been identified that these poems do not only belong to the periods after the city was captured by the Islamic Nations, also to various pre-Islamic poets such as Imru' al-Qais, Zuhary bin Abi Sulma. Additionally, it is observed that poets of the Islamic period such as Al-Buhturi, Ibn Hayyus, Abu'l A'la Al-Ma'arri, Ibnu'l-Kayserâni, Ibn al-Wardi, Al-Qasem b. Dâvûd et-Tarsûsî, Abdurraheem Al-Buri as well as Nizar Qabbani in modern period reflected their descriptions of Antioch in poems with themes of praise, satire, elegy and depiction.

Poems mentioning Antioch which was handled in Arabic literature for its various aspects, while signifying the clear relationships the Arab poets had with the city, also emphasize the place and significance of this historic city in Arab-Islamic society since poets represent the feelings and opinions of their societies. Under the scope of the study, poems mentioning the name of Antioch are examined and it is understood that a large portion of these works do not directly focus on the city. It is observed that the poems of pre-Islamic Jahiliyyah poets such as Imru' al-Qais and Zuhary bin Abi Sulma do not handle the city of Antioch itself but rather handle the clothes made in the city. However, the fact that these clothes are included in the poetry as subsidiary factors for praises, is evaluated as the reflection of a positive opinion about Antioch. It is observed that Antioch is generally mentioned with regards to warfare in the poems of poets such as Al-Buhturi, Ibn Hayyus, Al-Abiwardi. Poets, instead of directly focusing on the city in their poems, used the city as a subsidiary factor clarifying the main themes of their works, under the scope of the battles fought in the region. Fundamentally, the fact that Antioch is captured by many forces throughout its history, signifies that the city was a field for the clash of various powers. This condition explains why the city was used in Arabic poetry handling themes of warfare. It is observed that the population of the city was the main focus of the poems of Abu'l A'la Al-Ma'aari which satirizes the city and poems of Ibnu'l-Kayserâni, known for his odes, which handle the city of Antioch. It is also observed that Ebû 'Amr et-Tarsûsî emphasizes on the spiritual aspect of the city as well as regarding Antioch based on its population. Likewise, the fact that mystic poet Abdurraheem Al-Bur'i, while praising Prophet Mohammad), mentioning the foreignness or not being Arab of the people of Antioch, is evaluated as a signifier for the demographic structure of the city and the perception of Antioch in the memory of Arabs. The fact that Nizar Qabbani, one of the important names of modern Arabic poetry, mentioning Antioch as one of the symbolic cities concerning the dissolution of Arab-Islamic civilizations, allows us to understand the importance of Antioch for the Arabs of the past. However, it must be specifically stated that the literary work which handles the city of Antioch most intensively in Arabic literature, is "el-Makâmetu'l-Antâkiyye" by Ibn Al-Wardi. This maqama which expresses the poet's opinion about Antioch through a dialogue between a fictional narrator visiting the city and a fictional resident of the city, consists of couplets describing Antioch as a unique city.

Key Words: Arabic Language Rhetoric, Arabic Poems, Description, Praise, Satire, Antioch.